

01.01.1968

Beindul az „új gazdasági mechanizmus” (1968. január 1.)

A hidegháborús konfrontáció „békés egymás mellett éléssé” oldódásával, valamint a Kádár-rendszer konszolidációjával az 1960-as években Magyarország kilépett a külpolitikai elszigeteltségből. A nyugati kultúra – beleértve a világirodalmat, a nyugati eszméket, a könnyűzenét, az öltözködési divatot stb. – elkezdett beszivárogni Magyarországra. Az 1956-ban indult Nagyvilág című világirodalmi folyóiratban, valamint több új világirodalmi könyvsorozatban a hatvanas években olyan nyugati szerzők művei jelenhettek meg, mint Ernest Hemingway, John Osborne, Albert Camus, Eugène Ionesco, Heinrich Böll stb. „A hatvanas években fellazult tételben fogalmazódott meg a világ, / Kafkában, Sartre-ban és távoli bölcsekben csodálta meg önnönmagát” – énekelte Cseh Tamás egy szál gitárral kísérve a Bereményi Géza által írt szöveget. Az ötvenes évekhez képest csökkent az ideológiai béklyók szorítása és a kulturális élet sokszínűbbé vált. A hatvanas évek irodalmi nyilvánosságát az Aczél György-féle differenciáló kultúrpolitika (ún. „3T”) tagolta, amely három csoportba – a tiltott, a tűrt és a támogatott kategóriába – osztotta a műveket. Támogatták a szocializmus ügye iránt elkötelezett írókat, valamint megtűrték azokat is, akik nem voltak ellenségesek a rendszerrel szemben és a legfontosabb tabu témákról (a Szovjetunió politikájáról, a szovjet hadsereg magyarországi jelenlétéről, az 1956-os forradalomról) hallgattak. A tiltott kategóriába a politikailag ellenséges műveket sorolták, és megakadályozták, hogy az egyes irányzatok körül írói csoportosulások vagy önálló folyóiratok jöjjenek létre.

A hatvanas években megjelent a korábbi tánczenétől gyökeresen eltérő „beat” és „rock and roll”, amelynek nyomán új ifjúsági szubkultúra bontakozott ki Magyarországon. A fiatalok a Szabad Európa Rádió és az Amerika Hangja nyugatról sugárzó rádióadóit hallgatva tájékozódtak a legújabb nyugati slágerekről. A generációs lázadás szimbólumává többek között a farmernadrág és a hosszúhaj viselése vált. A párhivatalnokok aggodalommal figyelték a nyugati életforma fiatalokra gyakorolt hatását, és a Kommunista Ifjúsági Szövetséggel az élen arra törekedtek, hogy hivatalos keretek közé szorítsák e jelenségeket. Az

1961-ben megnyílt Budai Ifjúsági Parksínpadon több beatzenekar – így a Metro, az Illés, az Omega – is fellépett. Az 1966-tól megrendezett, a tévéközvetítés révén országos népszerűségnek örvendő Táncdalfesztiválon a lázadó zenekarok már jól fészülve, öltönyben jelentek meg.

Az életszínvonal-politika, amely szerény, de biztos anyagi gyarapodást ígért a társadalom számára, megtette a hatását, s a politikai rendszer stabilizálódott. A tizenötéves lakásépítési terv keretében 1975-ig egymillió új lakás épült fel az országban. Míg a falvakban az ún. sátozott kockaházak terjedtek el, addig a városokban előre gyártott elemekből, paneltechnikával készült lakótelepeket emeltek. 1970-re a háztartásokban tömegessé váltak a különböző háztartási eszközök: a mosógép, a hűtőszekrény, a porszívó. A szinte minden háztartásban jelenlévő rádió mellett villámgyorsan terjedt a televíziózás is, amely – az olvasás, a mozi- és színházlátogatás, valamint a sportrendezvényekre járás kárára – mindennapi családi időtöltéssé vált. Egy élet munkájával elérhetővé vált a telek- és a személygépkocsi-vásárlás is, ez utóbbi mindenekelőtt a keletnémet Trabant és Wartburg, valamint a csehszlovák Škoda márkájú kocsikat jelentette. Az életszínvonal emelését szociálpolitikai intézkedések is támogatták: kiterjesztették a nyugdíjat és a családi pótlékot, 1967-ben bevezetésre került a gyermekgondozási segély.

A magyar gazdaságnak azonban – a térség többi országához hasonlóan – komoly kihívásokkal kellett szembesülnie. Az 1961-65 közötti időszakra ütemezett második ötéves terv, amely a nehézipar extenzív fejlesztését erőltette, nem hozta meg a várt eredményt. A gazdasági növekedés – miután a bevonható munkaerőforrások kimerültek – az évtized közepére kifulladt. A helyzetet súlyosbította, hogy ekkoriban kellett visszafizetni a forradalom után felvett nemzetközi hiteleket is. A párton belül körvonalazódó reformkommunista csoport Nyers Rezsővel, Fock Jenővel és Fehér Lajossal az élen a gazdasági reformok – vagyis az extenzív helyett az ipar intenzív fejlesztésének a – szükségességét hangoztatta. Az életszínvonal emelését szem előtt tartva a Központi Bizottság 1966 májusában hozott határozatában elismerte, hogy a „gazdasági növekedés korábbi fontos forrásai, tartalékai erősen kimerülőben vannak, s a jövőbeni gyors növekedés csakis a gazdaság belső tartalékainak intenzívebb feltárása, a műszaki fejlődés felgyorsítása révén lehetséges”. A Központi Bizottság döntésének értelmében a tervezett reformcsomag, amelyet „új mechanizmusnak” neveztek, 1968. január 1-jétől lépett életbe.

Az új mechanizmus három területre összpontosítva alakította át a gazdasági életet. Az első az irányítási rendszer megváltoztatása volt, amely azt a célt szolgálta, hogy a döntések meghozatala – legalább részben – helyi szintre, az érdekeltek kezébe kerüljön. Ennek keretében a gazdaság alapegységeinek számító vállalatok nagyobb önállósághoz jutottak, s a népgazdasági terv csupán az általános gazdasági irányvonalat írta elő. A direkt utasítások helyett közvetett szabályozókat vezettek be, amelyek közül az új árrendszer jelentette a legfontosabbat. Az új árrendszer kialakítása az új mechanizmus második pillérét képezte. Bár az állam az alapvető élelmiszerek, energetikai szolgáltatások árát hatóságilag rögzítette, más termékek esetében pedig maximálta az árakat, a termékek és szolgáltatások egy bizonyos köre szabad áras lett, így ebben az esetben az árakat a kereslet-kínálat viszonyai határozták meg. Az új mechanizmus harmadik fontos elemét az új, szabadabb bérrendszer bevezetése jelentette, amelynek eredményeképpen a jövedelem-szabályozás mindenekelőtt az egyéni és vállalati eredményesség függvényévé vált.

Az új mechanizmus eredményeképpen a tervgazdaság rendszerébe piaci mechanizmusok épültek – igaz, csak korlátozottan: „szocialista piacgazdaság” nem alakulhatott ki. A pártvezetés – élén Kádárral – úgy ítélte meg, hogy a piaci mechanizmusok csupán a tervgazdálkodás optimális működését segítik elő, a tervgazdálkodás felülvizsgálata így szóba sem került. Ráadásul politikai okokból ún. „reformfékeket” is beépítettek a reformcsomagba: a teljes foglalkoztatottság alapelvét szem előtt tartva nem lehetett hozzájárulni a gazdaságtalanul működő nagyüzemekhez, sok termék ára rögzített maradt stb.

A „prágai tavasz” – Dubček első titkárrá választása és az „emberarcú szocializmus” megteremtésének csehszlovák kísérlete – kedvező légkört teremtett a magyar reformtörekvésekhez. A szovjet vezetés azonban úgy ítélte meg, hogy csehszlovák reformfolyamat veszélyezteti a szocializmus vívmányait, s a Brezsnyevi-doktrína értelmében a beavatkozás mellett döntött. Bár egy darabig igyekezett közvetítőként fellépni a felek között, a magyar vezetés végül kényszerült meghajolni a szovjet akarat előtt: a katonai intervencióban így magyar alakulatok is részt vettek. 1968. augusztus 21-én két magyar hadosztály lépte át a magyar-csehszlovák határt. A bevonulás számos értelmiségiben keltett óriási csalódást, hiszen azt a tapasztalatot közvetítette, hogy az államszocializmus rendszere megreformálhatatlan. A bevonulás ellen marxista filozófusok egy csoportja (Heller Ágnes, Márkus György, Márkus Mária, Sós Vilmos és Tordai Zádor) az ún. korčulai nyilatkozatban nyíltan tiltakozott. Az Illés zenekar 1969-ben született dala is kifejezte az 1968-as csalódást: „El ne hidd azt, bárki mondja, hogy ez jó így, / El ne hidd, hogy minden rendben, bárki szédít, / El ne hidd, hogy megváltoztunk vezényszóra, / El ne hidd, hogy nyílik még a sárga rózsa.” A szovjet intervencióban való részvétel jelentősen rontotta a Kádár-rendszer nemzetközi megítélését, ráadásul a csehszlovák reformok elfojtása, az ún. „normalizáció” a magyar reformfolyamatokat is veszélyeztette.

Biszu Béla vezetésével a konzervatív-sztálinisták csoportja a munkásosztály érdekeire hivatkozva nemsokára támadást indított a reformok ellen. 1972-ben Brezsnyev az ún. zavidovói találkozón aggodalmát fejezte ki Kádárnak a Magyarországon zajló események miatt, s arra figyelmeztetett, hogy a kormánynak jobban kézben kell tartania az eseményeket és ideológiai síkon is keményebben kellene fellépnie. Kádár elismerte Brezsnyev aggályainak jogosságát, s az 1972-es alkotmánymódosítás, majd a Központi Bizottság 1972 novemberében hozott határozata már jelentős visszarendeződést mutatott. A módosított alkotmány hitet tett a tervgazdálkodás alapvető fontossága mellett, s leszögezte, hogy „a társadalom vezető osztálya a munkásosztály”. A párthatározat nyomán létrehozták az Állami Tervbizottságot – az intézkedés célja a központi tervezés szerepének megerősítése volt –, s az ötven legnagyobb ipari vállalatot központi felügyelet alá helyezték. Az ideológiai visszarendeződés az 1973-as „filozófusperben” is testet öltött, amelynek keretében Lukács György filozófus tanítványait

antimarxizmussal vádolták meg. Nem nézték jó szemmel a teljes foglalkoztatottság propagandájával összeegyeztethetetlen szegénykutatásokat sem, amelyeket Kemény István indított: a szociológust néhány éven belül emigrálásra kényszerítették. Miután megtörténtek az első konfliktusok a hatalom és az értelmiség között, Lukács és Kemény tanítványai körében elkezdett kibontakozni a Kádár-rendszer nyílt ellenzéke is.

A visszarendeződés azonban nem öltött akkora méreteket, mint Csehszlovákiában vagy az NDK-ban. A gazdasági növekedés még egy darabig folytatódott, ám a reformok leállítása következtében a magyar gazdaság nem válhatott ellenállóbbá a válságokkal szemben – épp ellenkezőleg. Az 1973-as olajárrobbanás nagy megrázkódtatást jelentett a szocialista országok, köztük Magyarország számára is. Miután a válságot a gazdaságpolitikusok csupán adminisztratív intézkedésekkel és hitelfelvétellel próbálták orvosolni, ráadásul a hitelek nagy részét nem gazdaságfejlesztésre, hanem az életszínvonal „kötelező” emelésére fordították, megkezdődött az ország eladósodása. Magyarország adósságcsapdába került: a hiteltörlesztésekre új hitelek kellett felvenni, 1982-ben csupán néhány napon múlt, hogy az ország nem vált fizetéseképtelenné.

Írta: Danyi Gábor

References:

Források:

Cs. Varga Katalin, „A beat és a szocializmus”, Archívnet. XX. századi történeti források,

[http://www.archivnet.hu/hetkoznapok/a_beat_es_a_szocializmus.html]

Herber Attila – Martos Ida – Moss László – Tisza László, Történelem 6. 1914-től 1990-ig. Reáltanoda Alapítvány, Budapest, 2000.

Rainer M. János, A Kádár-korszak. 1956-1989, Kossuth Kiadó, 2012.

